

BAHTİYAR VAHABZADE: HAYATI, ESERLERİ, TÜRKİYE’DE TANINMASI

Yavuz AKPINAR*

Özet

Makalede Bahtiyar Vahabzade'nin biyografisi ana hatlarıyla özetlenmiş, bazı eserlerini hangi şartlar altında, nasıl yazdığı, özellikle milliyetçilik düşüncelerinin eserlerine ne şekilde yansıdığı tahlil edilmiş ve Türkiye’de ne zaman, hangi eserlerinin neşriyle tanındığı, eserlerinin Türkiye’de nasıl yorumlandığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan edebiyatı, Türkiye-Azerbaycan edebî ilişkileri, modern Azerbaycan edebiyatı, Güney-Kuzey Azerbaycan edebî ilişkileri.

Bahtiyar Vahabzade: His Life, Works and His Recognition in Turkey

Abstract

In this article, Vahabzade's biography has been summarised, the reflections of his patriotic ideals in his work have been analysed along with the conditions of his time and how his works have been interpreted in Turkey is highlighted.

Key words: Bahtiyar Vahabzade, Azerbaijan literature, Turkish-Azerbaijani literary relations, contemporary Azerbaijan literature, North-South Azerbaijan literary relations.

Giriş:

Bahtiyar Vahabzade hakkında bu özel sayı çıkartılırken, amaca uygun olarak onun hâl tercümesini hazırlamak, eserleri ve fikirleri hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek ve Türkiye’de ne zaman, nasıl tanındığı, eserlerinin kimler tarafından, nerelerde neşredildiğini ana hatlarıyla ortaya koymak yararlı olur, diye düşündük.

Hâl tercümesi, Azerbaycan’daki kaynaklardan mümkün olduğu kadar öz bir şekilde derlendi. Ayrıca bu konuda en önemli belge olan, *Avtografiyam* adlı eserine de bu özel sayıda özellikle yer verildi; çünkü şairin kendisi hayatının en önemli çizgilerini, nasıl bir muhit içinde yetiştiğini ve hangi şartlarla yüz yüze geldiğini, bazı eserlerini nasıl yazdığını otobiyografisinde etkileyici bir dille gayet güzel anlatıyordu.

Bahtiyar Bey’in Türkiye’de tanınması meselesi ise, ister istemez şahsımdaki bilgi ve belgelerle sınırlı oldu. Bu konunun ileride daha geniş bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Türkiye’de de Bahtiyar Vahabzade hakkında ilmî araştırmalar epece erken başlamış, hatta bazı yüksek lisans ve doktora tezleri de yapılmıştır. Türkiye’de tanınması ve eserlerinin neşri konusunun, henüz gereği gibi ele alınmamış olması, önemli bir eksiklik olarak görülmelidir.

Bundan sonra Bahtiyar Vahabzade hakkında çok daha rahat ve çeşitli açılardan araştırmalar yapılabilme imkânı vardır; çünkü Prof. Ramazan Gafarlı, bizzat Bahtiyar Bey’in talimatlarıyla onun külliyatını 12 cilt hâlinde yayımlamış bulunmaktadır. Bu külliyat araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Hayatı ve eserleri:

Sadece Azerbaycan’ın değil bütün Türk dünyasının önde gelen sanat ve fikir adamları arasında çoktan beri yer almış bulunan Bahtiyar Vahabzade 1925’te Şeki’de doğar. Bu dönemde Azerbaycan’da Sovyet rejimi iyi kötü yerleşmeye başlamış, sıra kolektifleştirmenin uygulanmasına gelmiştir. Azerbaycan’ın birçok yerinde olduğu gibi Şeki’de de halk kolektifleştirmeye sert bir şekilde karşı çıkar. Hatta 1932’de isyan eden halk; şehri ele geçirir. Durumu ancak bir hafta sonra kontrol altına alan Sovyet hükümeti, bazı isyancıları evinde sakladığı için Vahabzade’nin dedesini hapse atar. Bir yakınlarının kefil olmasıyla hapisten kurtulan dedesi, ailesini alarak Türkistan’a kaçar. 1934’te ortalık biraz yatışınca Bakü’ye dönerler.

Böylece daha küçük yaşlarından itibaren Sovyet yönetiminin sert ve acımasız yüzüyle karşılaşan Bahtiyar Vahabzade, 1942’de Bakü’de orta tahsilini tamamladıktan sonra Tıp Fakültesine girer fakat burada okumayarak 1947’de Bakü Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde yüksek tahsilini tamamlar. Başarılı öğrenciliği sebebiyle asistan olarak üniversitede alıkonulur. *Semed Vurğun’un Lirikası* adlı teziyle “Filoloji élmeler namzedi”(doktor, 1951), yine aynı şair hakkında yazdığı *Semed Vurğun’un Yaradıcılık Yolu* adlı eseriyle de “Filoloji élmeler doktoru” (doçent, 1964) unvanlarını alır, bir yıl sonra da profesörlüğe tayin edilir (1965).

Vahabzade bilim adamı olarak 1951’den emekli olduğu 1990’a kadar üniversitede öğretim kadrosunda değişik görevlerde çalışır. O hem şair hem de bilim adamı olarak gösterdiği başarılar sebebiyle çeşitli unvanlara, mükâfatlara layık görülür: “Azerbaycan Emekdar İncesenet Hâdimi” (1974); “Léninle Söhbət” ve “Muğam” manzumeleri dolayısıyla “Azerbaycan Devlet Mükâfati” (1976), *Bir Geminin Yolcusuyuş* adlı kitabıyla da “Sovyetler Birliği Devlet Mükâfati”na (1984) aynı zamanda “Oktyabr İngilabı”, “Gırmızı Emek Bayrağı” gibi nişanlara ve “Azerbaycan Hâlğ Şairi” (1984) unvanına layık görülür. Azerbaycan’ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra 1995’te millî mücadeledeki hizmetleri sebebiyle de “İstiklal” nişanıyla taltif edilir.

Vahabzade, 1980’de Azerbaycan İlimler Akademisine muhabir üye, 2001’de de hakiki üye olarak kabul edilir. 1981’de hem Sovyet Yazarlar Birliğinin hem de Azerbaycan Yazarlar Birliğinin yönetim kuruluna üye olarak seçilir.

Bahtiyar Vahabzade siyasi hayatta da yer almış, Sovyet döneminde X. (1980-85) ve XI. devre (1985-90) Azerbaycan Paramentosunda milletvekilliği yapmıştır. Azerbaycan’ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra da, ömrünün sonuna kadar milletvekili olarak millî parlamentoda bulunmuştur (1991-2009).

Küçük yaşlarından itibaren sanata, şiire ilgi duyan Vahabzade’nin basılan ilk şiiri, yayımlandığında çok beğenilen “Yaşıl çemen, ağaç altı... bir de ki tünd çay”dır. Bu şiir, o zaman Azerbaycan Yazarlar Birliğinin başkanı Semed Vurğun’un dikkatini çeker ve şairi himayesine alır. Böylece Vahabzade’nin hayatının akışı değişir.

Yine Semed Vurğun’un tavassutu ile 1945’te Azerbaycan Yazarlar Birliğine kabul edilir. İlk şiir kitabı *Menim Dostlarım*’ı (1949), *Bahar* (1950) ve *Dostluğ Neğmesi* (1953) izler. Bu eserleriyle o daha çok belli bir konuya, bazen de hikâyeye dayanan, lirik, çoğu zaman da lirik-epik üslubuyla kendini gösterir; ama henüz olgunlaşmış şiirdeki karakteristik çizgilerini iyice belirgin bir şekilde sokamamıştır. 1950’li yıllardan sonra asıl orijinal sanatkar becerisini göstermeye başlar. Bu yıllarda sosyal, ahlaki konulu, basit insanların hayatlarından, duygu ve düşünce dünyasından esinlenmiş şiirleriyle dikkati çeker. 1960’lı yıllardan sonra -değişmeye başlayan siyasi hayatın da etkisiyle- başlangıçta biraz örtülü bir şekilde, sonraları daha da açık bir tarzda, millî problemleri dile getirir, insan ve zaman üzerinde düşüncelerini, duygularını derinleştirerek zamanla bilgece bir şiir kurmaya başlar.

Bahtiyar Vahabzade’ye halk arasında büyük bir şöhret kazandıran, geleneksel tahkiye tarzında, sade bir dille kaleme aldığı vatan ve millet sevgisi aşıl原因an, düşünce itibarıyla yoğun, büyük manzumeleridir (poéma). O, 1958’de yazdığı, ama siyasi baskı sebebiyle ancak bir kaza gazetesinde yayınlatabildiği (*Şeki Fehlesi*, 23-26 Ekim 1960), Azerbaycan’ın Rusya’yla İran arasında ikiye bölünüp parçalanmasına sebep olan 1813 tarihli Gülistan antlaşmasını konu edilen “Gülüstan Poeması”ıyla halkın gönlünü fetheder. Azerbaycan Türklerinin kötü talihini, Azerbaycan’ın bütünlüğünü hürriyet ve bağımsızlık özlemlerini cesaretle dile getirdiği bu manzume, ülkede büyük yankılar uyandırır. Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi tarafından sorgulanır, bunun sonucu olarak 1962’de üniversitedeki işinden uzaklaştırılırsa da 1964’te yeniden görevine iade edilir.

Karşılaştığı baskılara rağmen Bahtiyar Vahabzade, birçok şiirinde sosyal ve siyasi hadiselerin iç yüzünü, cemiyetteki haksızlıkları, ahlaksızlıkları üstü örtülü veya dolaylı bir şekilde ifade etmekten vazgeçmez. Baskı rejimlerinde sık sık görüldüğü gibi zaman ve zemini değiştirerek, asıl söylemek istediklerini, yüreğinden geçenleri, halka ulaştırmada büyük bir başarı sağlar. Nitekim 1970-1980’li yıllarda, şiir kitaplarının yüksek tirajla basılmasına rağmen kısa zamanda tükenmesi, onun halkın güven ve beğenisini sağladığını gösteriyordu.

Sovyetler Birliği çöktükten sonra eskiden yazıp da bastıramadığı şiirlerini *Sandıktan Sesler* adı altında yayımladı.

Gorbaçov döneminde ortaya çıkan Karabağ problemi, 17 Kasım-4 Aralık 1988 tarihlerinde Bakü’de Azadlık Meydanı’nda başlayan, büyük halk yığınlarının katıldığı mitinglerle dünya gündemine oturdu. Birçok aydının korkup sustuğu bu dönemde cesaretle düşüncelerini açıklayan, halka yol gösteren “aksakallar” arasında Bahtiyar Vahabzade de yerini almıştı. Onun bu tavrı, yıllardan beri millî meseleler karşısında gösterdiği büyük hassasiyetin doğal bir sonucuydu.

Vahabzade bu dönemde, Ermenilerin haksız istekleri ve Rus himayesine dayanarak gerçekleştirdikleri acımasız saldırılar karşısında, halkın sağ duyusunu cesaretle dile getirdi; makul ve uzlaştırıcı bir politika izleyerek Azerbaycan için önemli hizmetlerde bulundu. *Gelin Açığ Danışağ* (1988) adlı eserindeki yazılarını “*açıklık, yeniden kurma ve demokrasi*” siyasetinin oluşturduğu imkânlar çerçevesinde yazsa da döneminde birçok kimsenin söylemekten korktuğu, dile getirmekten çekindiği birçok problemi göz önüne serdi, halka yol gösterdi.

Daha sonraki hadiseler bilhassa Ermenilerin Rusları da arkalarına alarak yaptıkları saldırılar, toprak işgalleri, nihayet Rus ordusunun bir gece ağır silahlarla Bakü’ye girip halkın üzerine ateş açmakla sebep olduğu “Ėanlı Yanvar” (19-20 Ocak 1990) trajedisi karşısında -birçok aydının tersine- cesaretle sesini yükselten aydınlar arasında Bahtiyar Vahabzade de vardı. Çeşitli haber ajansları bu hadiseyi dünyaya duyururken, korkmadan Rus vahşetini ızdıraplı sesiyle dünyaya anlatmaya çalışan Azerbaycan aydınlarının başında yine Vahabzade vardı. Şaşkınlığa düşen Azerbaycan parlamentosunu toplantıya çağırınlar arasındaydı ve korku bulutlarını dağıtan ilk oturumun başkanlığını yapan yine o olmuştu. Hatta o, bu vahşetle ilgili resmî toplantıların birinde hiç çekinmeden bir Rus generalinin üzerine yürümüş, onun suratına tükürmüştü. Araya giren nüfuzlu şahıslar Vahabzade’yi mutlak bir ölümden kurtarmış, Rus yetkililer de Bakü’nün Azadlık Meydanı’nda gittikçe büyüyen şiddetli halk tepkisi karşısında geri adım atmak zorunda kalmışlardı.

Bütün bu hadiselerde ön planda olması, milletin dertlerini yürek acısıyla dile getirmesi, zaten sevilen bir şahsiyet olan Bahtiyar Vahabzade’yi halk arasında daha da yüceltmış, ona duyulan güveni arttırmıştı. Bu sebeple de o, son yılların bütün kritik hadiselerinde, siyasi gerginliklerde, halkı sükûnete, sağduyulu olmaya davet ettiğinde, ne yapılması gerektiğini açıkladığında, amacına ulaşmış, halkı doğru yola sevk etmişti. Halk, ona duyduğu sevgi ve saygıyı Vahabzade’nin defin töreninde unutulmaz bir şekilde açığa vurdu.

Vahabzade bütün bu gelişmelerin etkisiyle “Şehidler” (1990) adlı manzumesini ve Türkiye’de neşredilen *Tavşana Kaç Taziya Tut: Azerbaycan Olaylarının İçyüzü, Moskovanın Siyaseti* (Aktaran: Yasin Aslan, Ankara 1990) adlı eserlerini yazarak Rus siyasetinin, Ermeni oyunlarının içyüzünü açıkladı.

Bahtiyar Vahabzade Sovyet rejiminde yumuşamanın başlamasıyla ve özellikle 1991’de Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, millî kimlik ve din anlayışının Azerbaycan’da yeniden oluşturulmasında ve olumlu bir şekilde gelişmesinde etkili olan şahsiyetlerin başında gelir. Şiirlerinde ve diğer eserlerinde İslamiyeti ve Türklüğü tarihî derinliği ve beşerî değerleriyle ele almış, ayrıca Türkiye-Azerbaycan kardeşliğini pekiştiren, Türk dünyası arasında siyasi, kültürel bağların kurulmasına hizmet eden eserler yazmıştır.

Bahtiyar Vahabzade'nin şimdiye kadar aralarında çeşitli dillerde tercümelemler de olmak üzere 70 civarında şiir kitabı yayımlanmış, 2 monografisi ve 11 civarında da ilmi-popüler eseri basılmıştır.

Bakü Akademik Devlet Dram Tiyatrosunda *Vicdan*, *İkinci Ses*, *Yağışdan Sonra*, *Yollara İz Düşür*, *Feryad*, *Hara Gédir Bu Dünya?*, *Özümüzü Kesen Gülinc*, *Cezasız Günah*, *Dar Ağacı* gibi oyunları sahnelenmiştir. O aynı zamanda konularını tarihten ve çağdaş hayattan aldığı 20'den fazla büyük manzumenin-hikâyenin (poémanın) de yazarıdır.

Vahabzade'nin yazıldığı yıllarda büyük ilgiyle karşılanan bir başka manzumesi de Fuzulî'nin sanatkârlığını ele aldığı *Şeb-i Hicran*'dır (1959). Azerbaycan klasik musikisinin makamlarına dayanarak felsefi düşüncelerini, Azerbaycan medeniyetinin özgün ve mümtaz yanlarını ifade etme imkânı bulduğu *Muğam* (1974) ve 1937'de iyice azgınlaşan Stalin dönemini, Sovyet devletinin baskı ve işkence günlerinin korkularını dile getirdiği *İki Görüş* (1988) adlı manzumeleri, şairin en çok beğenilen eserleri arasında yer alır.

Vahabzade, Türkiye sanat, edebiyat ve fikir hayatına da daima ilgi duymuş, bu konularda da düşüncelerini birçok vesileyle dile getirmiştir. Onun özellikle İsmet Zeki Eyuboğlu'nun "Ölü Edebiyat" (*Varlık*, Ağustos 1972, Sayı: 779) başlıklı, klasik edebiyat hakkında kabul edilemez iddia ve hükümler taşıyan makalesine cevap olarak yazdığı ve aynı dergide yayımlanan "Yél Gayadan Ne Aparır" (*Varlık*, Şubat 1973, Sayı: 785) makalesi, Türkiye'de de ilgiyle karşılanır. Vahabzade'nin Türkiye seyahatinin intibalarını yansıtan yazıları "Ahtaran Tapar" başlığı altında *Sadelikte Büyüklük* (1978) adlı kitabında yer alır. Ayrıca yine Türkiye seyahatlerinin ilhamıyla yazılmış bazı şiirleri de vardır.

Bahtiyar Vahabzade 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'li yılların başlarından itibaren, Türkiye'de tanınır. *Sancak*, *Türk Edebiyatı*, *Kardaş Edebiyatlar* gibi dergilerde şiirleri, yazıları ve değişik yayınevleri tarafından kitapları neşredilir. Bunlardan bazıları: *Açılan Baharlara Selâm* (Hazırlayan: H. Ahmed Schmiide, 1976 Bu eser Türkiye'de yayımlanmış gibi gösteriliyorsa da aslında Almanya'da basılmıştır). *Şiirler* (Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, 1979); *Nereye Gidiyor Bu Dünya-İkinci Ses-Feryad* (Dramlar, Hazırlayan: Yavuz Bülent Bâkiler, Ankara, 1991); *Gün Var Bin Aya Değer*, (Şiirler, Aktaran: Beşâret İsmail, İzmir, 1993); *Ürekkedir Sözü'n Kökü* (Şiirler, Hazırlayan: H. Ahmed Schmiide, Ankara, 1993); *Gülüstan-Poemalar* (Hazırlayan Seyfettin Altaylı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998); *Vatan, Milet Anadili* (Çeşitli yazıları, Aktaranlar: F. Ordu, M. İbrahimova, S. Ağayeva, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, 1999).

H. A. Schmiide, Bahtiyar Vahabzade'nin bazı şiirlerini, yazılarını Almanca çevirmiş bu eser Türkiye'de basılmıştır: Bahtiyar Vahabzade, "Aus Karabağ die Melodie..." (İstanbul, 1990)

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri, sanatkârlığı hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bazıları: İfrat Eliyeva, *Behtiyar Vahabzade'nin Lirikası* (Bakü, 1983); Yusif Séyidov, *Şairin Fikir Dünyası* (Bakü, 1985); Nizami Ceferov, *Behtiyar Vahabzade* (Bakı, 1996), Erdal Karaman, *Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahabzade* (Bakü, 2009).

Diğer eserleri arasında şunlar sayılabilir:

Şiir kitaplar: *İnsan ve Zaman* (1964), *Bir Ürekte Dört Fesil* (1966), *Kökler... Budağlar* (1968), *Deniz, Sahil* (1969), *Bir Baharın Garanguşu* (1971), *Dan Yeri* (1973), *Séçilmiş Eserleri* (2. c., 1974-75), *Acığ Söhbət* (1977), *Açılan Seherlere Salam* (1979), *Payız Düşünceleri* (1981), *Özümlə Söhbət* (1985), *Ahı, Dünya Fırlanır* (1987), *Lirika* (1990), *Nağıl-Heyat* (1991) gibi şiir kitapları, aynı zamanda şairin yaratıcılığındaki gelişmelerin merhalelerini de yansıtır.

Çeşitli yazılarını, edebiyatla ilgili makale ve görüşlerini topladığı kitaplar arasında *Senetkâr ve Zaman* (1976), *Sadelikte Böyüklük* (1978), *Veten Ocağının İstisi* (1982), *Derin Ğatlara İşığ* (1986), *Şenbe Gecesine Geden Yol* (1991)... sayılabilir.

Piyesleri ve diğer eserleri: Vahabzade bir yazar olarak da nesrin değişik türlerinde eserler verdi, hikâyeler, dram eserleri, seyahat notları, tenkitler, polemik yazıları ve popülist yazılar kaleme aldı. *Vicdan, Dar Ağacı, Ğızıl Alma, İkinci Ses, Yağışdan Sonra, Yollara İz Düşür, Feryad* adlı manzum ve mensur piyesler yazdı. *Feryad* (1995, Bu kitabın içinde Vahabzade’nin *Feryad* dramından başka on büyük manzumesi de bulunmaktadır), Nesimî’nin hayat hikâyesine dayansa da temelde hürriyeti, insanın yüceliğini konu alan bir eserdir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi son olarak Bahtiyar Vahabzade’nin kendi denetiminde, hemen hemen bütün eserlerinin kapsayan, Prof. Dr. Ramazan Gafarlı tarafından neşre hazırlanan 12 cilt tutarındaki külliyatı *Behtiyar Vahabzade, Eserleri* (Bakı, Elm Neşriyatı, 2008-2009) adıyla yayımlanmıştır. Bu külliyat, şair hakkında yapılacak araştırmalarda ilk önce başvurulması gereken, güvenilir bir neşir olarak kültür tarihinde yerini almıştır.

Türkiye ile ilişkileri, eserlerinin neşri ve tanınması:

Bugün Türkiye’de Bahtiyar Vahabzade hakkında çok şey söylenebilir. Artık onun kitapları ülkemizde birçok kere basılmış; hayatı, eserleri, düşünceleri hakkında birçok makale yayımlanmış; eserleri hakkında ilmî araştırmalar başlamış bulunmaktadır. Daha doğrusu Türk dünyasından Türkiye’de en çok eseri yayımlananların başında Bahtiyar Vahabzade gelir desek, herhâlde pek yanlış olmaz.

Bahtiyar Vahabzade 1961’de bir Sovyet gemisiyle Afrika’ya giderken geçtiği İstanbul Boğazı ve öylesine gördüğü Türkiye kıyıları hakkında birkaç satırlık intibalarını ve “İstanbul” adlı şiirini yazar. Bu şiirde Doğu ile Batı arasında kalan Türkiye ve Türk insanı başarıyla anlatılır. Bu küçük “seyahati” onun Türkiye ile ilk temasıdır. Şiirlerinin yayımlanması ise 1960’lı yılların sonlarındadır. Sanırım Bahtiyar Vahabzade’den Türkiye’de ilk şiirleri neşreden Ahmed Schmiede (doğ. Berlin, 1935) olmuştur. O, Bahtiyar Vahabzade’nin eserleriyle karşılaşmasını şöyle anlatır:

“1968 yılında Bakü’de çıkan haftalık *Edebiyyat ve İncesenet* gazetesinde ilk kez büyük Azerbaycan Türk şairi Bahtiyar Vahabzade’nin bazı şiirleri ile karşılaştım. Şiirler şöyle adlanıyordu: “Baş”, “Menim” Anam”, “Fikir Ğanadlarım” ve “Olurmuş”. Bu şiirler beni derin bir heyecana sevk etti. Âdeta satırların arasından şairin ızdıraplarını haykırarak dünyaya duyurmak istediklerini hissettim ve titredim. Bu heyecanı Türk dostlarımla paylaşmak istedim. Tuttum şiirleri vaktinde İstanbul’da *Sancak*

mecmuasını çıkararak Kemaleddin Şenocak'a gönderdim. Sağ olsun, mecmuasında onlara geniş yer verdi.

O tarihlerden beri Almanya'da ve daha çok Türkiye'de Azerbaycan-Türk şiirini tanıtmaya çalıştım. Kemaleddin Şenocak, Mehmet Şevket Eygi ve nihayet değerli Ahmet Kabaklı hocamız davayı benimseyip naçiz çırpınışlarıma ses ve yer verdiler. Özellikle *Türk Edebiyatı* mecmuası uzun yıllardır Azerbaycan-Türk edebiyatının Türkiye'deki platformuna çevrildi. Dağın arkasında da Türkler yaşadığını, en az Türkiye Türkleri kadar onların da vatanlarını sevdiklerini, millî gayretlerini yitirmediklerini, korkunç zulmete rağmen varlık göstermek azminde olduklarını, Anadolu Türkü de anladı.”(Schmiede 1991: VII).

Kemaleddin Şenocak'ın *Sancağ* dergisinin 25 Aralık 1967'de çıkmaya başladığını biliyoruz. Vahabzade'nin şiirleri Schmiede'nin belirttiği gibi bu dergide 1968 yılı başlarından itibaren yayımlanmış olmalıdır. Belki daha sonraki yıllarda da *Sancağ*'ta bazı şiirleri çıkmıştır? (Ne yazık ki *Sancağ* dergisini inceleme imkânımız olmadı). Yine de bu derginin okuyucu zümresinin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri* (2. c., Ankara 1972) adlı kitabına Bahtiyar Vahabzade'den “Ana Dili, “Kâğıtlar”, “Bize Ele Gelir ki” adlı şiirlerini örnek olarak alır. Böylece Bahtiyar Bey'in şiirleri Türk üniversitelerindeki derslere konu olmaya, Azerbaycan Türkçesi yazı dili örneği olarak okutulmaya başlanır.

Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye'de geniş okuyucu zümresine ulaşmasında gazeteci, yazar Ahmet Kabaklı'nın Ocak 1972'de neşrine başladığı *Türk Edebiyatı* dergisi önemli bir rol oynadı. Bu dergiye Vahabzade'nin şiirlerini yine Almanya'dan Ahmed Schmiede gönderiyordu. Bu şiirler çok az bir değişikliklerle bizim Latin harflerine aktarılıyor ve kısa tanıtma yazılarıyla okuyuculara sunuluyordu. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed Shimiede'nin *Türk Edebiyatı* dergisinde Bahtiyar Vahabzade'den yayımladığı ilk şiir “Ele Bir Fikir ki...” adını taşıyordu (Eylül 1972, Sayı: 9, s. 14-15). Bu şiirin sonuna Bahtiyar Vahabzade'nin kim olduğunu açıklayan, basılan eserleri hakkında bilgi veren küçük bir tanıtma yazısı da eklenmişti.

Ahmed Schmiede onun şiirlerini sadece *Türk Edebiyatı*, *Sancağ* dergilerine göndermekle kalmamış, Berlin Radyosundaki konuşmalarında ve 1973'te Münih İslam Merkezinde verdiği “Türk Şiirinin İslam'a Hizmeti” adlı konferansında da Bahtiyar Vahabzade'den söz etmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir (Zapsu 1976: 24-28).

Burada şunu da belirtmeliyim ki 1970'li yıllarda Türkiye'den doğrudan doğruya Azerbaycan ile ilişki kurmak pek kolay değildi. Bunu en iyi bilenlerden biri de benim. O sıralarda Almanya'dan Azerbaycan'a gidip gelmek ise çok daha kolaydı. Sovyet yönetimi, Avrupa'dan gelenlere, Türkiye'den gidenler kadar sıkı bir kontrol uygulamıyordu.

Bahtiyar Vahabzade mektuplaştığı Ahmed Schmiede ile 1972 yılındaki Almanya'da yüz yüze görüşür. Bu buluşma onların daha sıkı dostluklar kurmalarına yardımcı olur. O, bu seyahatinde Almanya'da yaşayan Türk işçileriyle de görüşmüş, onların Almanya'daki hayat şartlarını, problemlerini öğrenme imkânı bulmuştur.

Almanya izlenimlerini “İki Hafta” başlıklı seyahat notlarında anlattığı gibi, orada karşılaştığı Türk işçilerinden esinlenerek “Çörek-Saadet”, “Çörek-Veten” gibi şiirlerini de yazmıştı.

Ahmed Schmiede, Almanya’da görüştüğü Bahtiyar Vahabzade’yi Bakü’de de ziyaret eder. Böylece Azerbaycan edebiyat muhitini daha yakından tanıma imkânı bulur. Onun ilk defa ne zaman Azerbaycan’a gittiğini şimdilik bilemiyoruz. Bu seyahatinden sonra Bahtiyar Vahabzade’nin *Açılan Baharlara Selâm* adlı şiir kitabını yayımladı. Kitabın üzerinde nerede ve ne zaman basıldığı yazılı değilse de 1976’nın son ayları veya 1977’nin ilk aylarında basılmış olduğu A. Schmiede’nin aşağıdaki ifadesinden anlaşılmaktadır. Bazı Azerbaycan kaynakları bu eserin Türkiye’de basıldığını belirtiyor ki doğru değildir. Ayrıca Türkiye’de çok az kimsenin bu kitaptan haberi olmuştur.

M. Pertev Zapsu’nun *Türk Şiirinin İslâm’a Hizmeti ve H. Achmed Schmiede* adlı eserinde Ahmed Schmiede’nin kendi kaleminden verilen hayat hikâyesinin yanında “Tercüme ve Eserlerim”(Zapsu 1976: 13) adlı bir liste de bulunmaktadır. Ahmet Schmiede, bu listeye “*Açılan Sabahlara Selam: Çağdaş Azerî şâiri Bahtiyar Vahabzade’nin seçilmiş şiirleri. Baskı beklemektedir.*” şeklinde bir not düşmüştür. Bu da eserin 1976’da baskıya hazır olduğunu kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde belirtiyor; ama, dediğimiz gibi basılan kitabın üzerinde tarih ve yer kaydının olmaması, ister istemez bizi bazı tahminlerde bulunmaya zorluyor.

Ahmed Schmiede Bahtiyar Vahabzade’nin sadece şiirlerini değil bazı yazılarını da Türkiye’de neşretmiştir. Bunlar arasında “Ömürden Uzun Bir Gün”ü (*Türk Edebiyatı*, sayı: 107, 1982, s. 24-25) gösterilebilir. O ayrıca Cengiz Aytmatov’un “Vahabzade’nin Şiiri Üzerine”(*Türk Edebiyatı*, 1984, Sayı: 123) adlı yazısını yayımlamıştır.

Bu söylediklerimizin yanında Bahtiyar Vahabzade’nin Türkiye’de edebiyatla ilgili geniş okuyucu zümresi ve aydınlar arasında tanınmasında büyük bir rol oynayan yazılarından biri de, yukarıda zikrettiğimizi gibi *Varlık*’ta yayımlanan “Yel Kayadan Ne Aparır” makalesidir. Vahabzade 1972’de Almanya’da iken Ahmed Schmiede kendisine *Varlık* dergisinde çıkan İsmet Zeki Eyuboğlu’nun “Ölü Edebiyat”(Ağustos 1972, Sayı: 779) başlıklı makalesini verir. Klasik Türk edebiyatı hakkında kabul edilemez iddia ve yersiz hükümler taşıyan bu makale, Bahtiyar Vahabzade’yi son derecede rahatsız eder. Makalede, Nesimî, Fuzulî gibi Anadolu ve Azerbaycan’ın ortak şairleri hakkında da ileri geri sözler sarf edilmiştir. Azerbaycan’a döndükten sonra bu makaleye cevap olarak yazdığı “Yel Kayadan Ne Aparır” adlı makalesini *Varlık* dergisine gönderir. Yazısı *Varlık*’ta olduğu gibi, Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanır (Şubat 1973, Sayı: 785). İsmet Zeki Eyuboğlu bu yazıya cevap vermez; ama Bahtiyar Bey Türk aydınlarının, edebiyat çevrelerinin dikkatini üzerinde toplar. Bazı solcu aydınlar, Sosyalist bir ülke şairinin, klasik edebiyattan yana tavır takınmasını, hatta onu savunmasını, Batı edebiyatı hakkında ise bazı eleştirilerde bulunmasını -bunlar objektif bir yaklaşımın sonucu da olsa- bir başka deyişle “aykırı” fikirler ileri sürmesini, biraz da şaşkınlıkla karşılar. Milliyetçi aydınlar ise, komünist bir ülkede yaşamasına rağmen kendilerine oldukça yakın düşünceler sergileyen, bu Azerbaycanlı şaire büyük bir sempati ve hayranlık duymaya başlar. Daha sonraki yıllarda Oktay Akbal ve Bahtiyar Vahabzade arasındaki tartışmalar da benzeri bir seyir izler.

1976'da Ankara Belediye Reisi Vedat Dalokay'ın davetlisi olarak Bakü Belediye Reisinin heyetine dâhil olarak geldiği ikinci seyahatinde Türkiye hakkındaki izlenimlerini "Ahtaran Tapar" başlığıyla kaleme alır. Bu seyahatinde Türkiye'nin belli başlı problemlerinden söz eder; aydınlarımızın Batı kültürü karşısındaki olumlu ve olumsuz tavırlarını anlatır. Vahabzade'nin Türkiye hakkındaki düşüncelerini yansıtan bu yazısı *Sadelikte Büyüklük* (Bakı, 1978) adlı eserinde yer alır. Ayrıca yine Türkiye seyahatlerinin ilhamıyla yazılmış bazı şiirleri de bulunmaktadır.

Vahabzade'nin hem Türkiye seyahatleri hem de çeşitli vesilelerle Türkiye Türkleri hakkında yazdığı şiirler arasında "Ben Türküm"(1995), "Allah Beni Böyle Ağlat"(2001), "Azerbaycan-Türkiye" (*Türkiyem Benim*, 1996) sayılabilir.

Vahabzade'nin Türkiye hakkında yazdıklarına kısaca göz attıktan sonra, tekrar onun Türkiye'de hakkında çıkan yazılara, neşredilen eserlerine dönebiliriz.

Burada Ahmet Bican Ercilasun'un da, Türkiye'de Vahabzade'nin tanınmasında bir hayli etkili olduğunu belirtmek ve hiç olmazsa yazılarını -ismen de olsa- zikretmek gerekir: "Bir Azeri Şairi: Bahtiyar Vahabzade" (*Milli Eğitim ve Kültür* dergisi, Mart, 1979, Sayı: 2) adlı makalesinden sonra "Şiirler, Bahtiyar Vahabzade" (*Yeni Sözcü*, 16.2.1981, Sayı: 16); "Bahtiyar Vahabzade Anlatıyor"(*Töre*, Temmuz 1981, Sayı: 122) ve şairin *Payız Düşünceleri* (1981) adlı kitabı için de "Vahabzade'nin Şiirleri Arasında" (*Türk Edebiyatı*, Nisan 1982) adlı yazıları sıralanabilir.

Ben de 1977'de *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'ne yazdığım "Azeri Edebiyatı" maddesi içinde, Azerbaycan'da "1945-1954 yılları arasında yetişen en önemli şahsiyetler"den söz ederken şiirde Bahtiyar Vahabzade'yi de isim olarak zikretmiştim. Küçük ve genel nitelikli bir ansiklopedi maddesinde daha fazla yer ayırmaya o zaman imkân yoktu, ama bu vesileyle Vahabzade ilk defa bir Türk ansiklopedisinde yer almış oldu. Daha sonra 1998'de aynı ansiklopedide "Vahabzade, Bahtiyar" maddesinde ise şairin nispeten geniş bir hâl tercümesini yazmış ve ana hatlarıyla eserlerinden, sanatından söz etmişim. 1979'da *Bahtiyar Vahabzade: Şiirler* (Akpınar, 1979) adı altında ondan seçtiğim şiirleri neşrettim. Bu kitaba Bahtiyar Bey'in hâl tercümesini ve şiirlerinin özelliklerini anlatan bir giriş yazmış ve şiirlerini orijinal hâliyle Latin alfabesine aktarıp anlaşılması zor kelimeleri dipnotlarla açıklamışım. Okuyucular bu esere büyük ilgi gösterdiler. Sovyetler Birliği'nde yaşayan bir şairin millî kültüre, ana diline göstermiş olduğu coşkun sevgi, birçoklarını şaşırtmıştı. 1982'den sonra *Kardaş Edebiyatlar* dergisinde de bazı şiirlerini neşrettik.

1982'de Dursun Yıldırım'ın Vahabzade hakkında "Payız Düşünceleri Üstüne Düşen Büyük Arzular"(*Milli Kültür Dergisi*, 1982, s. 58-59) adlı yazısı yayımlandı.

1980-1990 yılları arasında Türkiye'de Bahtiyar Vahabzade hakkındaki yazıların gittikçe arttığı, eserlerinin birbiri ardına yayımlanmaya başladığı görülür. Bunlar arasında özellikle Mehmet Kaplan hocamızın "Pırlanta Gibi Bir Şair" adlı makalesi (*Türk Edebiyatı*, Ocak 1984, Sayı: 123) dikkati çeker. O, bu küçük ama oldukça nitelikli makalesinde Vahabzade şiirinin gelenekle ilgisini ve orijinal yönlerini oldukça açık bir şekilde ortaya koymuştu. Vahabzade'nin bu makaleyi gördükten sonra bir hayli sevdiğini ve memnuniyetini defalarca ifade ettiğini biliyorum.

Ayrıca Ankara'da Azerbaycan Türklerinin çıkarttığı aylık kültür dergisi *Azerbaycan*'da ve daha başka dergilerde, gazetelerde Vahabzade hakkında birçok

yazı yayımlandı. Bunlar arasında Beşir Ayvazoğlu’nun yazılarını, Fırat Kızıltuğ’un hem yazılarını hem de şiirlerini belirtmek gerekir. Fırat Kızıltuğ ayrıca Vahabzade’nin “Rast Mugam”ını besteledi. Bu eseri sahnede Esmâ Özcan yorumladı.

Bahtiyar Vahabzade, sadece Azerbaycan edebiyatının değil diğer Türk halklarına ait edebî eserlerinin de Türkiye’de yayımlanmasını, tanınmasını istiyordu. Dostu Fırat Kızıltuğ’un bu konuda çaba göstermesini istemiş hatta Özbek şairi Cemal Kemal’in bir gazelinin Azerbaycan Türkçesine aktararak Fırat Bey’e göndermiş, ayrıca Cemal Kemal’in Türkiye’de “korunup kollanmasını” da rica etmişti. Bunun üzerine Fırat Kızıltuğ gazeli yayımlamakla kalmadı, o gazele bir de nazire yazdı.

Bahtiyar Bey’in yakın dostları arasında bulunan Yavuz Bülent Bakiler de onun eserlerinin Türkiye’de neşri ve tanınması için büyük çaba harcadı: 1991’de onun *Nereye Gidiyor Bu Dünya-İkinci Ses-Feryad* (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991) adlı eserlerini mükemmel bir şekilde yayımladı.

Bahtiyar Vahabzade’nin 1990’lı yıllardan sonra Türkiye’de yayımlanan diğer eserlerini de sıralayarak bu konuyu tamamlamak istiyoruz; çünkü Vahabzade eserlerinin Türkiye’de yayımlanması, onun hakkında yazılanlar, başlı başına ayrı bir araştırma konusudur ve bu özel sayıyı hazırlanırken biz böyle bir çaba içinde olmadık; daha çok onu ve eserlerini ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştık.

1993 *Ürekdedir Sözü’n Kökü* (Şiirler, Hazırlayan: H. Ahmed Schmiede, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993).

1993 *Gün Var Bin Aya Değer* (Şiirler, Aktaran: Beşâret İsmail, İzmir, Nil Yayınları, 1993).

1998 *Gülüstan-Poemalar* (Aktaran: Seyfettin Altaylı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998).

1998 *Yücelikte Tenhalık* (Şiirler, Aktaranlar: Fatih Ordu, Seriyeye Ağayeva, Melahet İbrahimova, İstanbul, Ötügen, 1998).

2000 *Ömürden Sayfalar* (Makaleler-yazılar, Aktaran: Yusuf Gedikli, İstanbul, Ötügen, 2000). Bu eserde Bahtiyar Vahabzade’nin geniş bir hâl tercümesi, fikirleri ve sanatı hakkında objektif değerlendirmeler de bulunmaktadır.

2000 *Vatan, Millet, Ana Dili*, (Hazırlayanlar: Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyeye, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000).

2002 *Soru işareti* (Ön Söz, Bayram Gündoğdu, Kaynak Yayınları, 2002)

Bahtiyar Vahabzade hakkındaki bazı bilimsel araştırmalar:

Necati Demir, *Bahtiyar Vahabzade* (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1992. Yüksek Lisans Tezi).

Maarife Hacıyeva, *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, (Samsun, 1994. B. Vahabzade, s. 185-194).

Sevda Kurtoğlu, *Bahtiyar Vahabzade ve Seçilmiş Şiirlerinin Dil İncelemesi*, (Edirne, 1994, 338 s. Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı).

Hüsnüye Zal Mayadağlı, *Bahtiyar Vahabzade: Hayatı ve Eserleri*, (Ankara Türkiye

Diyanet Vakfı, 1998. Samsun, 1996, 458 s. Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Celal Tarakçı).

Erdal Karaman, *Türk Dünyasının Sesi: Bahtiyar Vahabzade*, (Bakû, Ğafkaz Araştırmaları Enstitüsü, 2009, 270 s.).

* * * *

Saniyorum Bahtiyar Bey'in şimdiye kadar Türkiye'de 20'ye yakın kitabı yayımlandı. Bu sayıya onun hakkında üniversitelerimizde yapılan ilmî araştırmalar dâhil değildir. Bunların birçoğunun da yayımlanmadığını özellikle hatırlatmak gerekir.

Türk dünyasından Türkiye'de bu kadar kitabı yayımlanmış başka bir şair yoktur. Bu da bize onun Türk milleti tarafından ne kadar çok benimsendiğini, sevildiğini gösterir. Acaba Bahtiyar Bey, Türkiye'de niçin bu kadar çok sevilmiştir?

Bu soruya cevap vermeden önce, 1970'li yıllarda, Türkiye'de Türk şiirinin umumi durumun ne olduğunu açıklamak gerekir.

İkinci Dünya Harbi'den sonraki yıllarda, Avrupa fikir ve edebiyatını yakından takip eden bazı sanatçılar, şairler, oradaki kültürel muhitten, fikir ve sanat anlayışından büyük ölçüde etkilenmişler ve özellikle şiiri şahsa, ferde ait bir sanat olarak görmeye başlamışlardı. Bu gibi şairler halkı umursamıyor, halk tarafından anlaşılmaya, okunmaya önem vermiyorlardı. Kendi kişiliklerini, duygu ve düşünce dünyalarını ön planda tutuyorlardı. Anlaşılmak, okunmak gibi bir problemleri olmadığı için dili de istedikleri gibi kullanıyorlardı, hatta ayrı ayrı şair dilleri oluşmaya başlamıştı.

Garip akımı, İkinci Yeniciler (Orhan Veli, Oktay Rıfat, Edip Cansever, Cemal Süreyya, Turgut Uyar, İlhan Berk vs.) klasik Türk şiirinde (divan şiirinde) olduğu gibi imaja önem vermelerine rağmen, anlaşılır olmaya değil hissedilmeye, tedaiye önem veriyor, kapalı bir dil kullanıyor, dil bilgisi kurallarına pek de uymuyorlardı. Bazı şairler gerçeküstücü, varoluşçu, sosyalist düşüncelerin etkisi altında idiler.

Bu büyük grubun dışında kalan şairler arasında sayabileceğimiz Necip Fazıl, Attila İlhan, Arif Nihat Asya, Hisarcılardan Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu vs. Bunlar da artık kendi dönemlerini tamamlamışlardı. O dönemde neredeyse şiirde klasik geleneği tek başına temsil eden Yavuz Bülent Bakiler vardı. Abdurrahim Karakoç ve Bahattin Karakoç da kendilerine özgü bir yol tutmuşlardı.

Kısacası bazı istisnaları olmasına rağmen şiir oldukça ferdileşmiş, toplumdan ve toplumun problemlerinden uzaklaşmıştı. Dil olarak da halkın anlamakta zorlandığı veya hiç anlamadığı bir dil anlayışı şiire egemen olmuştu.

Böylece Türkiye'de halk ve âşık şiirinden, klasik şiirden gelen şiir anlayışı oldukça zayıflamıştı. İşte bu sıralarda Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleriyle karşılaşan Türk okuyucusu aradığı, özlediği şairi bulmuş oldu. Azerbaycan Türkçesiyle yazmasına rağmen, birçok okur, onun dilini, Türkiyeli şairlerden daha iyi anlıyordu. Vahabzade'nin şiirleri halkın şiir zevkine, ahlak anlayışına, manevi değerlerine de uygundu. Türk halkı Bahtiyar Vahabzade'nin şahsında özlediği, hasret kaldığı bir sese kavuşmuştu. Üstelik bu şair, millî ve manevi duyguların yok edildiği iddia edilen Sovyet cemiyyetinde yaşıyordu.

1970’li yıllardaki milliyetçi gençlik ise “esir Türkler” içinde, fikri, vicdanı hür bir şair keşfetmişti. Vahabzade, Türkiye’nin dışında yaşayan ve Türk okuyucularına, Türk halklarının tek millet olduğunu anlatan ilk şahsiyetlerden biri idi. Ondan önce bu işi Kırmımlı yazar Cengiz Dağcı yapmıştı. Bahtiyar Vahabzade’den sonra Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov da aynı yoldan yürüdü. Şimdi de bunların ardından daha genç bir kuşak gelmeye başladı.

İşte Bahtiyar Vahabzade’nin Türkiye’de sevilmesinin bizce asıl sebebi budur. Azerbaycan ve Türkiye Türklüğünü birbirine kaynaştıran büyük fikir ve sanat adamları arasında Bahtiyar Bey, eşsiz bir yer tutmaktadır.

Son olarak bunu rahatlıkla söyleyebilirim ki Bahtiyar Vahabzade, dünya Türklüğüne asırlardır yol gösteren, bugün varlıklarıyla iftihar ettiğimiz, Nevaî, Fuzulî gibi bilge şahsiyetlerimiz arasında ebediyen yaşayacaktır.

Kaynakça

- Akpınar, Yavuz (1979), *Bahtiyar Vahabzade: Şiirler*, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 245 s.
- Akpınar, Yavuz (1989), “Bahtiyar Vahabzade’nin İki Gorhu Adlı Manzumesi”, *Kardaş Edebiyatlar*, Erzurum, Sayı: 18, s. 10-20.
- Akpınar, Yavuz (1998) “Vahabzade, Bahtiyar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 8. c., İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Schmiede, Achmed (1991), *Zülmette Veten Duyğuları (Azerbaycan Şiiri Antolojisi)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. VII.
- Zapsu, M. Pertev (1976), *Türk Şiirinin İslâm’a Hizmeti ve H. Achmed Schmiede*, İstanbul.